

Statens insatser för att stödja forskning och utveckling i små företag

Rapport till riksdagens näringsutskott

ISSN 1653-0942
ISBN 91-85050-39-3
Riksdagstryckeriet, Stockholm, 2005

Förord

Riksdagens näringsutskott

Statligt forsknings- och utvecklingsstöd till småföretag

Näringsutskottet har, inom ramen för sitt arbete med uppföljning och utvärdering, gett Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS) i uppdrag att göra en uppföljning av det statliga forsknings- och utvecklingsstödet (FoU-stödet) till små och medelstora företag. Uppföljningens huvudfråga är om de statliga insatserna kommer de små och medelstora företagen till del och tillgodoser deras behov av FoU-stöd. Studien har inriktats på fyra områden, nämligen bioteknik, energi, trä och turism. Syftet med uppföljningen är att den skall ge utskottet ett underlag inför behandlingen av den forskningspolitiska propositionen, som är aviserad till januari 2005.

Rapporten avlämnades av ITPS till utskottet i december 2004. De analyser och slutsatser som görs i rapporten svarar institutet ensamt för. Arbetet har följts av en referensgrupp inom näringsutskottet, bestående av riksdagsledamöterna Lars Johansson (s), Ingegerd Saarinen (mp) och Yvonne Ångström (fp) samt föredraganden i utskottet Karin Ståhlberg och utredaren vid riksdagens utredningstjänst Christer Åström.

Eftersom rapporten bedöms ha ett allmänt intresse publiceras den i rapportserien Rapporter från riksdagen.

Stockholm i december 2004

Marie Granlund
Ordförande

/Karin Ståhlberg
Föredragande

Statens insatser för att stödja forskning och utveckling i små företag

Rapport till riksdagens näringsutskott

Martin Rosenberg
Göran Hallin
Frida Nilsson

ITPS, Institutet för tillväxtpolitiska studier

Förord

Sverige har under en rad av år varit ett av de länder som investerat mest i forskning och utveckling (FoU) i relation till ekonomins storlek. Näringslivet svarar för merparten av dessa investeringar, men staten satsar varje år omkring 25 miljarder på FoU. Statens huvuduppgift är att svara för grundforskningen, men staten investerar också i den tillämpade forskningen och i ett förbättrat utvecklingsarbete i samverkan med näringslivet. En huvudfråga för denna rapport har varit att studera hur de statliga FoU-insatserna svarar mot de minsta företagens behov.

Rapporten har kommit till på uppdrag av riksdagens näringsutskott. Den har utarbetats av Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS).

Till projektet har en referensgrupp med representanter för beställarna varit knuten. I den har ingått: Lars Johansson (ordförande), Ingegerd Saarinen, Yvonne Ångström (samtliga näringsutskottet) samt Karin Stålberg (föredragande näringsutskottet) och Christer Åström (riksdagens utredningstjänst).

Från ITPS har Martin Rosenberg (projektledare), Frida Nilsson, Göran Hallin, Gunilla Almqvist och Lars Bager-Sjögren deltagit i arbetet.

Stockholm, december 2004

Sture Öberg

Generaldirektör

Innehållsförteckning

1	Sammanfattning.....	9
1.1	Uppdraget.....	9
1.2	Undersökningen	9
1.3	Slutsatser och diskussion.....	9
2	Bakgrund och frågeställningar.....	12
2.1	Inledning	12
2.2	Uppdragets syfte.....	12
2.3	Tillvägagångssätt och avgränsningar	13
2.4	Definitioner	14
2.4.1	Forskning och Utveckling (FoU).....	14
2.4.2	Små och medelstora företag.....	14
2.5	Företagens FoU-investeringar	15
2.6	Statens FoU-investeringar	16
2.6.1	Viktiga aktörer	17
3	Undersökningen.....	18
3.1	Bio-/medicinteknik.....	18
3.1.1	Branschbeskrivning	18
3.1.2	Viktiga aktörer.....	18
3.1.3	Företagens och branschens syn på FoU	19
3.2	Energiområdet.....	20
3.2.1	Branschbeskrivning	20
3.2.2	Viktiga aktörer.....	20
3.2.3	Företagens och branschens syn på FoU	21
3.3	Träbranschen.....	22
3.3.1	Branschbeskrivning	22
3.3.2	Viktiga aktörer.....	22
3.3.3	Företagens och branschens syn på FoU	23
3.4	Turism	24
3.4.1	Branschbeskrivning	24
3.4.2	Viktiga aktörer.....	25
3.4.3	Företagens och branschens syn på FoU	25
3.5	Övriga aspekter	26
3.5.1	Administrativa aspekter	26
3.5.2	Jämställdhetsaspekter	26
3.5.3	Regionala aspekter.....	27
4	Slutsatser och diskussion.....	28
4.1	Bio-/medicinteknik.....	29
4.2	Energiområdet.....	30
4.3	Trävaruindustrin.....	30
4.4	Turism	31
	Källförteckning.....	33
	Bilagor.....	35

1 Sammanfattning

1.1 Uppdraget

ITPS fick i juni 2004 i uppdrag av riksdagens näringsutskott att följa upp statligt "Forsknings- och utvecklingsstöd till små- och medelstora företag". Uppföljningens huvudfrågor var: i vilken omfattning de statliga FoU-insatserna kommer de små företagen till del och i vilken utsträckning uppfyller de statliga FoU-insatserna företagens behov av FoU-stöd?

1.2 Undersökningen

Uppföljningen tog sin utgångspunkt i de små företagens situation och inriktades på att utifrån deras perspektiv följa upp de stöd som företagen får. Fokus lades därmed inte på de stödgivande myndigheterna och organen utan på de enskilda företagens och branschernas behov.

I undersökningen har 100 små företag (2-15 anställda) intervjuats, inom de fyra branscherna: bio-/medicinteknik, träbranschen, energiområdet och turism. Branscher är i detta fall en tveksam benämning, då det snarare handlar om grupper av företag inom flera med varandra besläktade branscher, alternativt delar av kompletta branscher. Branscherna har valts ut i samråd med uppdragsgivaren. Lika många företag i varje bransch har intervjuats. Hälften av företagen har sökt stöd hos några av de viktigaste stödgivarna, framför allt från Vinnova och Energimyndigheten. I denna grupp ingår både företag som beviljats stöd och sådana som fått avslag. Den andra hälften företag identifierades som i flera avseenden lika de sökande men med skillnaden att flera inte hade sökt stöd. Företagen hämtades ur en större databas. Intervjuerna genomfördes under hösten 2004, i huvudsak som telefonintervjuer. En mindre grupp företag besöktes.

1.3 Slutsatser och diskussion

De fyra branscherna är sinsemellan och inbördes väldigt olika. Det finns en stor heterogenitet vad gäller de små företagens tradition och vana att komma i kontakt med forsknings- och utvecklingsarbete. Grovt sett kan man indela företagen i dem med FoU-tradition och dem utan, där den förra kategorin återfinns främst inom bio-/medicinteknik och i viss utsträckning inom energiområdet. Den senare kategorin finns främst inom träbranschen och inom turism.

Genomgången av flöden och resurser har visat att de små företagen inte automatiskt får del av statens FoU-investeringar. Undersökningen visar också att ingen av de stora FoU-finansierande aktörerna har någon särskild uppmärksamhet riktad mot de små företagen. Små företag får del av resurserna

inom ramen för satsningar med andra fokus än just företagsstorlek. Genomgången visar ändock att både exempelvis Vinnova och Energimyndigheten i stor utsträckning stödjer även de minsta företagens FoU.

Den kanske viktigaste slutsatsen blir att det inte finns *en* samlad bild vare sig av de små företagens behov av FoU eller av deras uppfattning av hur väl dagens statliga FoU uppfyller dessa behov. Det framgår dock att staten har en roll att fylla även framöver i anslutning till dessa företags åtkomst av forskning och utveckling. Denna roll ser dock troligen olika ut i de olika branscherna.

En annan generell slutsats är att politiken ur de små företagens perspektiv framstår som alltför segmenterad och sektoriserad. Företagen har inte specifikt behov av forskningsinsatser ena dagen och allmän affärsrådgivning nästa dag och kompetensutveckling för personalen en tredje dag. Slutsatsen är att det behövs ett mer samlat statligt grepp på företagssektorn och på de små företagens behov. Ansvarsfördelningen mellan myndigheter skulle i högre grad kunna utgå från företagens samlade behov. Likaså borde statens insatser utgå från frågan huruvida det finns behov som inte kan fyllas med hjälp av marknadens aktörer och om den statliga insatsen kan förväntas ge en samhällsekonomisk vinst. Detta är inte detsamma som att statens insatser koncentreras till exempelvis högteknologisk forskning och utveckling.

För att bättre svara mot de små företagens behov borde statens innovationspolitik därför i större utsträckning än idag samordnas i kluster av branscher, där en samlad behandling av regler och ramvillkor, grundforskning, tillämpad forskning och utveckling, övriga kapitalförsörjningsfrågor, affärsutveckling samt andra insatser kan ske. Med en sådan klusterbaserad innovationspolitik skapas också möjligheten att koncentrera insatserna ytterligare jämfört med idag. En genomgående slutsats från företagsintervjuerna var just bristen på koncentration.

Bio-/medicinteknik skiljer sig från de övriga områdena framför allt genom att här finns en privat och aktiv riskkapitalmarknad, där staten har koncentrerat sina satsningar till de tidigaste skedena i en kommersialiseringsprocess. Företagen verkar dock eniga om att de investerade resurserna är alltför små och att gapet mellan det tidiga statliga såddkapitalet och de privata riskkapitalisterna allt för stort.

Företagen i energibranschen upplever sig ha två huvudsakliga problem, nämligen bristen på kapital i form av stöd till forskning och utveckling och en avsaknad av långsiktigt tydliga regler och villkor för branschen och för kommersialiseringen av dess produkter. Slutsatserna från studien understryker betydelsen av bägge dessa frågor, och vi vill betona att de hänger ihop.

Ur företagens perspektiv välkomnas en satsning på att utveckla långsiktiga och stabila regler för energiområdet, gärna med grundläggande principer överenskomna över de så kallade blockgränserna. Parallellt med ett sådant arbete bör ske en översyn av energiforskningen i syfte att ytterligare koncentrera denna. Vi förordar därför att staten för energiområdet, på basen av ett stabilare regelverk och en koncentrerad forskningsverksamhet, samlar de

statliga FoU-resurserna i syfte att på sikt bygga upp en privat riskkapitalmarknad. Detta kan göras genom att pengarna investeras i någon form av fond, som sedan kan användas för att komplettera ett privat riskkapital.

Inom träbranschen har företagen behov av FoU som de i många avseenden själva inte identifierar. Forskningen inom träområdet är också splittrad och utgår i stor utsträckning från ett materialperspektiv. Ett alternativt synsätt, som också kan ligga till grund för en mer integrerad syn på branschen och dess behov vore att utgå från marknaden och marknadspotentialen. Från detta perspektiv bör forskningen koncentreras till några framtida utvecklingsmarknader. Forskningen bör kopplas samman med ett produktionsnära utvecklingsarbete i samband med viktiga företag inom branschen. En viktig fråga här är kravet på en nationell samsyn för att få tillräcklig kraft i det forsknings- och utvecklingsarbete som krävs.

Utvecklingen av nya och bättre "turistprodukter" sker framför allt genom samverkan och genom en samlad marknadsföring. Vidare finns behov av en samlad kvalitetsutveckling, där standarder och normer kan vara betydelsefulla. Dessa delar är sannolikt kärnan i branschens framtida utvecklingsarbete. Vår poäng är dock att turistnäringen inte är unik, utan istället kan ses som ett exempel på många tjänstenäringars behov av utveckling, utan skulle kunna fungera som en pilotbransch för att utveckla tjänstenäringarnas FoU.

Här liksom i övriga branscher är det då viktigt att koppla ihop de olika leden: forskning, forskning och utveckling, andra typer av stöd samt företagens egen strategiska utveckling. Vi förordar därför att ett nationellt program för tjänstenäringarnas FoU-verksamhet utreds.

2 Bakgrund och frågeställningar

2.1 Inledning

Riksdagens näringsutskott beslutade 2003¹ att följa upp statligt relaterat forsknings- och utvecklingsstöd (FoU-stöd) och dess fördelning till företag i olika storlek. Näringsutskottet var intresserat av att särskilt studera utfallet vad gäller FoU-stödet för de små och medelstora företagen². Riksdagens utredningstjänst fick uppdraget att genomföra en kartläggande förstudie³. Förstudien beskrev bland annat fördelningen av FoU-resurser från statsbudgeten och FoU-satsningarna inom företagssektorn. Dessutom gjordes en mer ingående beskrivning av Verket för Innovationssystem (Vinnova) och Statens energimyndighets (Energimyndigheten) fördelning av FoU-anslagen. Under våren 2004 genomfördes en kompletterande studie i syfte att ge näringsutskottet ett bredare underlag inför beslutet om huvudstudiens inriktning och genomförande⁴. Med förstudien och den kompletterande studien som underlag uttryckte näringsutskottet ett behov av en uppföljning av hur statens FoU-insatser kommer de små företagen till del och hur dessa uppfattar stödet. Detta resulterade i att näringsutskottet beslutade om inriktningen för en fördjupad huvudstudie med syfte att ge utskottet ett underlag inför behandlingen av bland annat den forskningspolitiska propositionen som förväntas överlämnas till riksdagen i början av 2005.

2.2 Uppdragets syfte

ITPS fick i juni 2004 i uppdrag av riksdagens näringsutskott att följa upp det statliga ”Forsknings- och utvecklingsstödet till små och medelstora företag”⁵. Föreliggande rapport utgör slutredovisningen av detta uppdrag. *Uppföljningens huvudfrågor var: ifall de statliga FoU-insatserna kommer de små företagen till del och hur väl insatserna svarar mot de små företagens behov.*

Uppföljningen har tagit sin utgångspunkt i de små företagens situation och inriktats på att utifrån ett brukar-/avnämarperspektiv följa upp de stöd som företagen får. Även om en del av uppdraget bestod i att beskriva statens insatser och de aktörer som svarar för dessa, har fokus inte varit på de stödgivande myndigheterna och övriga aktörer som svarar för stödet, utan på de enskilda företagens och branschernas behov.

¹ Näringsutskottet, sammanträdesprotokoll, 2003-06-11

² Näringsutskottet, Uppdrag till utredningstjänsten – Forskningsstöd till företag, 2003-06-11

³ Statliga stöd till forskning och utveckling i företag – en förstudie. Riksdagens utredningstjänst, 2003. Dnr 2003:1193

⁴ Forsknings- och utvecklingsstöd till små och medelstora företag – En kompletterande översikt våren 2004, Riksdagens Utredningstjänst

⁵ Forsknings- och utvecklingsstöd till små och medelstora företag – Ett förslag till huvudstudie, Riksdagens Utredningstjänst 2004, Dnr. 180-3941-03/04

De företag som studerats i uppföljningen har varit de allra minsta företagen – med mellan 2 och 15 anställda. Denna avgränsning har överenskommit med beställarens referensgrupp. De företag som vi studerat har varit verk-samma inom fyra branscher, vilka också valts i överenskommelse med upp-dragsgivaren. Branscher är i detta fall en tveksam benämning, då det snarare handlar om grupper av företag inom flera med varandra besläktade branscher, alternativt delar av kompletta branscher. När vi i undersökningen nämner områdena som branscher menar vi den del av branschen som vi studerat, det vill säga ur småföretagens perspektiv och inte hela branschen som ofta är mycket heterogen.

2.3 Tillvägagångssätt och avgränsningar

Offentliga aktörer stödjer näringslivets FoU-arbete på en rad olika sätt. Antalet aktörer involverade är också stort. Institutet för Tillväxtpolitiska Studier (ITPS) genomförde 2004 en ”Kartläggning av aktörer i det svenska innovationssystemet”⁶ och identifierade drygt 400 sådana.

I föreliggande studie har 100 små företag (2-15 anställda) intervjuats, inom de fyra branscherna: bio-/medicinteknik, träbranschen, energiområdet och turism. Företrädare för ett urval av de myndigheter som förmedlar FoU-stöd har också intervjuats. Dialog har även förts med berörda branschorganisationer. Intervjusvaren från företagen, de FoU-stödjande myndigheterna och organisationerna samt branschföreträdare har analyserats och bearbetats.

De 100 företagen fördelade sig jämnt mellan de fyra branscherna. Urvalet inom de fyra branscherna skedde efter kontakt med de viktigaste stödmyndigheterna och utgick från företag som sökt och som fått stöd respektive sådana som sökt stöd men fått avslag. Dessa två grupper motsvarade ungefär halva vårt urval. Den andra halvan bestod av företag som matchades med den första med hjälp av en databas över samtliga företag i de fyra branscherna inom de aktuella storleksklasserna.

Inom respektive bransch valdes ett antal företag med större erfarenhet av att söka och få stöd för FoU ut för djupintervjuer. Djupintervjuerna har genomförts både genom personliga besök och per telefon. Övriga företag har intervjuats genom kortare telefonintervjuer.

Bortfallet var lågt, endast ett fåtal företagare ville inte delta i undersökningen och några företag gick inte att få tag på eller visade sig inte passa i undersökningen. Dessa ersattes efter samma urvalsprincip som tidigare.

Till intervjuerna konstruerades två intervjuformulär, ett för djupintervjun och ett för den kortare telefonintervjun⁷. Innan intervjuarbetet påbörjades genomfördes ett antal testintervjuer. Vidare granskades undersökningen och intervjuformulären av Näringslivets regelnämnd.

⁶ Kartläggning av aktörer i det svenska innovationssystemet, ITPS A2004:020

⁷ Se bilagor 1 och 2

2.4 Definitioner

2.4.1 Forskning och Utveckling (FoU)⁸

Följande definition av FoU har utvecklats inom OECD (Organisation for Economic Cooperation and Development) och är den som Statistiska Centralbyrån (SCB) använder:

Forsknings- och utvecklingsverksamhet (FoU) är verksamhet som sker på systematisk grundval för att öka fonden av vetande (inkluderande kunskap om människa, natur och samhälle) samt att utnyttja detta vetande för nya användningsområden och för att åstadkomma nya eller förbättrade produkter, system eller metoder.

FoU delas in i:

- Grundforskning = att systematiskt och metodiskt söka efter ny kunskap och nya idéer utan någon bestämd tillämpning i sikte.
- Tillämpad forskning = att systematiskt och metodiskt utnyttja forskningsresultat, vetenskaplig kunskap och nya idéer med en bestämd tillämpning i sikte.
- Utvecklingsarbete = att systematiskt och metodiskt utnyttja forskningsresultat, vetenskaplig kunskap och nya idéer för att åstadkomma nya produkter, nya processer, nya system eller väsentliga förbättringar av redan existerande sådana.

Det är svårt att sätta gränsen för FoU och verksamhet som inte definieras som FoU. Skillnaden är att FoU ska innefatta ett väsentligt nyhetsinslag och att vetenskaplig eller teknisk osäkerhet ska undanröjas. I förstudien uppmärksammades det att flera aktörer hade problem med gränsdragningen framför allt i aktiviteter med en blandning av FoU och kommersialisering av en produkt. Detta definitionsproblem har även uppstått i samtalen med aktörer och småföretag inom ramen för denna huvudstudie. Speciellt svårt definitionsmässigt har det varit i definitionen av utveckling inom tjänstenäringen turism.

2.4.2 Små och medelstora företag

Små och medelstora företag (SMF) är indelade i tre kategorier: Mikroföretag med 0-9 anställda, Småföretag med 10-49 anställda och Medelstora företag med 50-249 anställda. Mer än 99 % av alla företag i Sverige klassificeras som SMF, eftersom de har färre än 250 anställda. Av det totala antalet företag är knappt 500 000 små och medelstora och cirka 1 000 är stora, det vill säga de har minst 250 anställda. De flesta företagen (94 %) har färre än tio anställda, medan ungefär 5 % har mellan tio och 49 anställda. Två tredjedelar av företagen har inga anställda alls. Totalt svarar SMF-sektorn för 60 % av den totala privata sysselsättningen⁹.

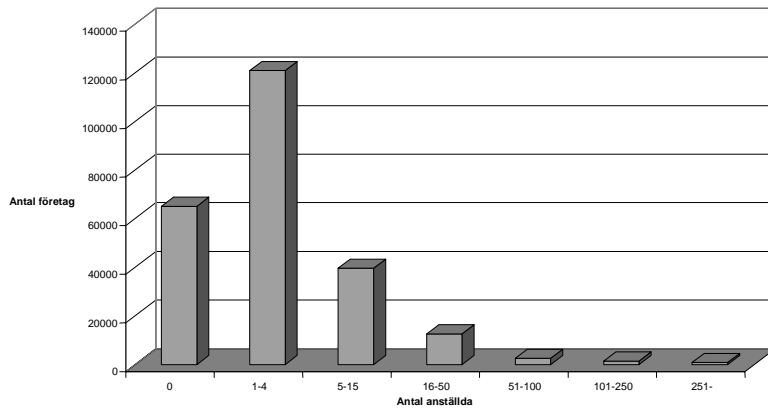
⁸ Forskning och utveckling inom de mest FoU-intensiva branscherna år 2002, SCB på uppdrag av Vinnova 2003

⁹ Statliga stöd till forskning och utveckling i företag – en förstudie. Riksdagens utredningstjänst, 2003. Dnr 2003:1193

2.5 Företagens FoU-investeringar

Företagssektorn stod för knappt 80 % av de totala FoU-utgifterna i Sverige 2001. Merparten av företagens FoU-medel satsas på utveckling. Av dessa 75 miljarder kronor svarade företag med mer än 1000 anställda för 73 % och företagen med mellan 1-19 anställda för ca 3,5 miljarder¹⁰. FoU-satsningarna bland småföretag är begränsade. Detta styrks också av företagens egna årsredovisningsuppgifter från 2002¹¹, där företagen enligt årsredovisningslagen bör redovisa omfattningen av FoU-verksamheten i förvaltningsberättelsen om denna är av väsentlig storlek för företaget (se Figur 1 och 2). Figur 1 visar fördelningen av aktiebolag 2002 i storleksklasser och Figur 2 visar de aktiebolag 2002 i samma storleksklasser som uppgivit FoU-kostnader i årsredovisningen. Av över 150 000 aktiebolag mellan 1-15 anställda var det endast drygt 100 som uppgivit FoU i årsredovisningen.

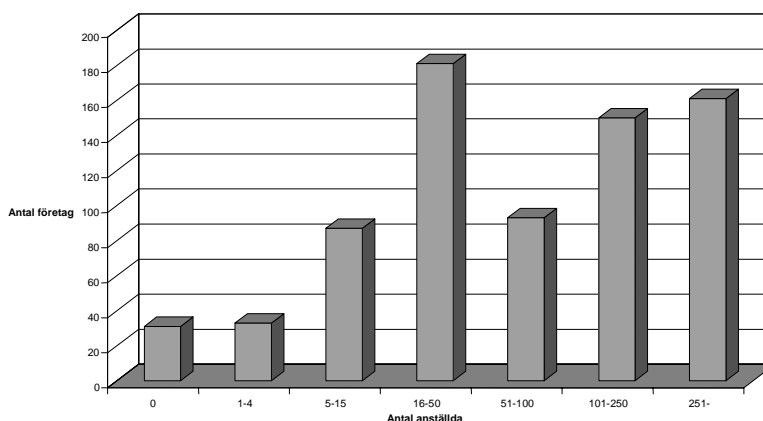
Figur 1. Antal AB 2002, storleksklasser

¹⁰ Statliga stöd till forskning och utveckling i företag – en förstudie. Riksdagens utredningstjänst, 2003. Dnr 2003:1193

¹¹ MMPartners Företagsdatabas

Figur 2. Antal företag som uppgivit FoU-kostnader i förvaltningsberättelsen 2002, storleksklasser

2.6 Statens FoU-investeringar

Som nämndes inledningsvis investerade staten under 2003 cirka 25 miljarder kronor i FoU. Merparten av dessa investeringar – närmare hälften – gick till universitet och högskolor, där forskning dominerar resursanvändningen. Drygt en femtedel (eller 21 procent) gick till försvarets tillämpade forskning. Endast en mindre del gick direkt till enskilda svenska företag. Resterande medel, drygt 6 miljarder, fördelas till svenska myndigheter, t.ex. Vinnova och Energimyndigheten.

De riktigt stora företagen dominerar Vinnovas stöd, vilket bland annat hänger samman med ett avtal mellan staten och fordonsindustrin men som även innefattar FoU vid universitet och högskolor. De minsta företagen (<50 anställda) får dock mer än en fjärdedel av resurserna. Medan de i mitten med 50-999 anställda får endast 5,5 % av resurserna (se Tabell 1).

TABELL 1. UTBETALADE PROJEKTSTÖD TILL FÖRETAG PER STORLEKSKLASS ÅR 2002, TKR OCH I PROCENT

Antal anställda	Utbetalat (tkr)	Andel av totala medel, %
0-9	38 533	18,3
10-49	27 282	13,0
50-199	7 007	3,3
200-999	4 347	2,1
1000-	132 963	63,3
Summa	210 133	100,0

Källa: Statliga stöd till forskning och utveckling i företag – en förstudie

Statliga FoU-stöd kan vara direkta eller indirekta. Om ett stöd går direkt till ett företag från en statlig myndighet definieras det som direkt stöd. Kommer stödet företaget till godo via annan aktör som är ägare av projektet och en förutsättning för att stödet skulle utbetalas är det indirekt. Som exempel på indirekta stöd skulle kunna nämnas det stöd som staten förmedlar till universitet, högskolor och forskningsinstitut och där sedan privata företag deltar i samarbete med dessa.

Formen för FoU-stödet kan också variera. Till FoU-stöden räknas bidrag, villkorlån, tillskott av ägarkapital, garantier, information (exempelvis statistik), rådgivning, utbildning, olika former av deltagande i projekt med FoU-inriktning.

2.6.1 Viktiga aktörer

Det finns en mängd statliga aktörer som på olika sätt förmedlar FoU-stöd. De allra flesta förmedlar inget eller mycket lite FoU-stöd till småföretag och några förmedlar i huvudsak andra typer av företagsstöd. De viktigaste aktörerna i denna undersökning, som återkommande har dykt upp i intervjuerna, exempelvis Vinnova och Energimyndigheten nämns i de olika branschbeskrivningarna men det finns några ytterligare aktörer som i begränsad omfattning kan ge FoU-stöd till små företag indirekt. Några av dem har nämnts i intervjuerna med företagen och några har vi lokaliserat på annat sätt. Hur mycket stöd dessa aktörer indirekt förmedlar till småföretag är svårt att mäta, då det oftast handlar om kunskap och inte direkt finansiering. Eller i huvudsak andra typer av finansiering än FoU-stöd. Här följer några av de övriga aktörerna: Almi företagspartner, KK-Stiftelsen, Mistra, Formas, Vetenskapsrådet, Industrifonden, Teknikbrostiftelserna, Universiteten med sin tredje uppgift och deras Holdingbolag.

3 Undersökningen

I detta kapitel redovisas och analyseras de fyra branscherna var för sig. För varje bransch beskrivs också de viktigaste stödgivande aktörerna, företagens samt branschorganisationernas synpunkter.

3.1 Bio-/medicinteknik

3.1.1 Branschbeskrivning

De flesta små företagen inom bio-/medicinteknik är universitetsavknoppningar. Några är avknoppade från större bio-/medicinteknikföretag. Branschen är högteknologisk, har hög forskningsintensitet och sysselsätter en hög andel med lång utbildning. Generellt ligger den här branschen närmare forsknings- sidan än utvecklings- sidan jämfört med övriga branscher i studien. Branschen kännetecknas av långa utvecklingstider, där exempelvis omfattande och utdragna kliniska studier gör kommersialiseringsprocessen osäker och kostsam. Det privata kapitalet saknar, med få undantag, den uthållighet och riskvillighet som krävs för att finansiera ett företag från idé till marknaden och det statliga stödet är viktigt i tidiga skeden i en bransch som denna.

Det är viktigt att notera att branschen ofta har ett mycket nära beroende av den universitetsanknutna forskningen. Företagen samverkar med forsknings- institutioner vid universiteten och vid de stora universitetssjukhusen.

3.1.2 Viktiga aktörer

Den vid sidan av grundforskningen viktigaste aktören inom området är Vinnova som under 2003 satsade 86 miljoner kronor inom området bioteknik. Här har Vinnova prioriterat områdena: Läkemedel och diagnostika, Bioteknikens verktyg, Medicinsk teknik och Innovativa livsmedel, samt kunskaps- plattformen Bioteknik. Vinnova stödjer FoU inom bio-/medicinteknik även genom andra program, t.ex. genom Vinnväxt, VinnNu, Vinnkubator, Vinst och kompetenscentra¹².

Inom bio/medicinområdet finns en relativt väl fungerande riskkapital- marknad, både från svenska riskkapitalbolag som specialiserat sig på området som exempelvis "Health Cap" och från utländska investerare. Det privata riskkapitalet är dock ofta ovilligt att gå in i de allra tidigaste skedena. Här finns en syn att det statliga stödet utgör en slags kvalitetsgaranti och förhoppning om ett mer långsiktigt statligt engagemang, vilket de privata aktörerna naturligt nog uppskattar.

Företagens nära kopplingar med universitetsinstitutionerna bidrar också till att öppna dörren för att ta del av institutionernas EU-forskningsprogram. På

¹² www.vinnova.se

så sätt kan småföretagen indirekt och med en liten administrativ börda också ta del av EU-stöd.

3.1.3 Företagens och branschens syn på FoU

Många FoU-intensiva företag i branschen är små. Att vara liten och FoU-intensiv är inget unikt inom bio-/medicinteknik. De små företagen inom området har ofta stor vana av att söka och arbeta med FoU-stöd från flera olika håll. För företagen är det nära sambandet med forskningen viktigt av flera skäl, inte minst när det gäller rekrytering av kompetens. Det är mot den bakgrunden flera företag påpekar också vikten av en stark svensk grundforskning. Utan den finns inga företagare eller anställda i bio-/medicinteknikföretagen.

Företagarna inom branschen drivs här som i andra branscher ofta av en önskan om att utveckla och driva företaget. För detta behöver de kapital. Riskkapitalmarknaden erbjuder detta kapital, men den betyder också förlorad kontroll över det företag man startat och i många fall vill utveckla. Det statliga stödet erbjuder i begränsad omfattning en sådan möjlighet för dessa företagare. Samtidigt är det viktigt att notera att det statliga kapitalets ringa omfattning gör att det aldrig kan ersätta det privata kapitalet.

Bio-/medicinteknikbranschen kännetecknas dock av att många företag bara existerar i ett tidigt utvecklingskede. Företagarens mål är att utveckla en idé och sedan sälja företaget och framför allt produkten vidare. För dessa företag blir det statliga FoU-stödet: *"Mycket jobb för lite pengar!"* Dessa anser att statens satsningar ofta är otillräckliga (för små, i förhållande till de långa ledtider som gäller för branschen, statens engagemang är ofta alltför kortsiktigt) och att det för denna kategori företag oftast var enklast att söka sig till riskkapitalet så fort som möjligt.

Branschorganisationen SwedenBio upplever att det råder en stor brist på tidig finansiering. I dagsläget investerar det privata riskkapitalet företrädesvis i lågt värderade etablerade bolag med någon färdig produkt och vissa intäkter. "Nystartade företag har det väldigt tufft just nu på grund av detta" menar Hans Nyctelius på SwedenBio.

SwedenBio har två huvudsakliga synpunkter vad gäller statens engagemang i branschen:

1. Om mer pengar satsas på forskare kommer det leda till fler tidiga idéer, som kan säljas till större bolag eller knoppas av till små företag.

Mer pengar till grundforskningen ger också fler företagare och fler idéer, resonerar Hans Nyctelius på SwedenBio. Men det krävs också mer av koordination mellan de statliga insatserna i grundforskning och i de tidiga skedena av forsknings- och utvecklingsarbetet, å ena sidan, och det privata kapitalets insatser, å den andra sidan. Här ser Hans Nyctelius behov av att med exempelvis en gemensam fond mellan staten och riskkapitalaktörer stödja företag och produktutveckling i tidiga skeden och härigenom bidra till att överbygga klyftan mellan grundforskning och dagens riskkapitalister.

2. Med tanke på att det kostar 200-300 miljoner att bygga ett livskraftigt företag inom området och den tid det tar så krävs det statligt kapital och uthållighet, något som riskkapitalisterna saknar.¹³

Nyctelius pekar även på att faktorer som hänger samman med företagets ramvillkor är av betydelse, och nämner exempelvis skattelättnader för FoU-investeringar.

3.2 Energiområdet

3.2.1 Branschbeskrivning

Energi är en heterogen bransch med många relativt omogna forskningsområden som exempelvis: vindkraft, vätgas, bränsleceller och vattenkraft. Områden som ofta saknar färdiga konkurrenskraftiga produkter. Konsumenternas efterfrågan av dessa produkter är ofta liten, eftersom det redan finns fungerande konventionella och billigare lösningar. Den här typen av FoU-intensiva företag är mycket beroende av stöd, både ekonomiska, men också stöd i form av politiska beslut. Inte bara från Sverige utan också beroende av utformningen av EU:s ramprogram. Här är långsiktighet ett måste, då det tar lång tid att utveckla och marknadsföra produkter baserade på nya energisystem. Finansieringen av dessa projekt sker till stor del genom Energimyndigheten och flera företag i undersökningen hade även fått medel från EU:s ramprogram. Här finns ofta inga intäkter på kort sikt och flera företag vittnade om att bankerna tvekade att ge dem lån, eftersom osäkerheten om teknikens kommersialiserbarhet är stor och att beslut om satsningar inom vissa energiområden hotas rivas upp av exempelvis en ny politisk majoritet. Här saknas också en fungerande riskkapitalmarknad, då osäkerheten är för stor och riskkapitalisterna inte är tillräckligt uthålliga.

Det finns även en annan kategori företag inom energiområdet som konkurrerar med produkter som värmepannor, värmepumpar och värmepumpar av olika slag. Dessa verkar på en mer mogen marknad där utveckling inte står lika tydligt i fokus som för den förra kategorin företag. Visst sker det försök att förbättra kapaciteten i produkterna och för att anpassa sig för regelverket och för att öka konkurrenskraften, men det viktigaste för dessa företag är marknadsföring.

3.2.2 Viktiga aktörer

Redan 1997 inleddes en statlig ”långsiktig satsning” på energirelaterad FoU och demonstration (EFUD)¹⁴. Programmet omfattade 5,6 miljarder under perioden 1998-2004 och fördelades på ett par tusen olika projekt. Energimyndigheten har huvudansvaret för programmet. Andra ansvariga aktörer är:

¹³ www.swedenbio.com, samt Hans Nyctelius, SwedenBio

¹⁴ LångEn-utredningen, SOU 2002:17

Vinnova, Vetenskapsrådet och Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande (Formas).

Energimyndigheten är den i särklass viktigaste aktören när det gäller fördelning av de statliga FoU-medel till småföretag. En stor del av FoU-stöden inom ramen för det långsiktiga energipolitiska programmet har fördelats till små företag. Även om de allra största företagen fick drygt en fjärdedel (se Tabell 2). En annan viktig finansiär är EU:s ramprogram.

TABELL 2. ENERGIMYNDIGHETENS UTBETALADE LÅNGSIKTIGA STÖD PER FÖRETAGSSTORLEK UNDER PERIODEN JANUARI 2000 TILL OKTOBER 2003, TKR OCH PROCENT

Antal anställda	Beviljat stöd	%
0-9	317 296	57,9
10-49	49 650	9,1
50-199	3 919	0,7
200-999	24 302	4,4
1000-	152 826	27,9
Summa	547 992	100,0

Källa: Statliga stöd till forskning och utveckling i företag – en förstudie

Förutom direkta projektstöd står Energimyndigheten för satsningar som indirekt kan ge småföretag FoU-stöd och kompetens. Exempelvis via finansieringen av fem kompetenscentrum som har pågått sedan januari 1998.¹⁵

För 2005 föreslår regeringen en minskning av anslagen till energiforskning mm med nästan hälften. Detta innebär en kraftig minskning av nya projekt, då merparten av stödpengarna för 2005 redan är uppbokade i pågående projekt¹⁶.

3.2.3 Företagens och branschens syn på FoU

Intervjuerna med företag och branschorganisationer eller intresseföreningar visade på att det i delar av branschen finns ett mycket starkt beroende av statens FoU-stöd. Många av företagen grundar sig på idéer som ännu befinner sig i utvecklingskedan långt ifrån marknaden.

Företagens beroende av stödet och den ofta enda stödmyndigheten tog sig flera konkreta uttryck. Ett sådant var flera företags oro inför stundande neddragning av Energimyndighetens resurser. Ett annat var företagens återkommande påpekande att det är viktigt att ha ”*goda kontakter med handläggarna på Energimyndigheten*”. Dessa kontakter är ofta personbundna och har varat över flera år.

Flera intervjuade påpekade också betydelsen av stabila politiska villkor, även i den meningen att detta påverkar tillgången till finansiellt kapital.

¹⁵ www.stem.se

¹⁶ Lars Tegnér, Energimyndigheten

Många banker, menar de intervjuade företagen, är idag ovilliga att ge lån till branschen just på grund av dess beroende av de politiska villkoren.

3.3 Träbranschen

3.3.1 Branschbeskrivning

Träbranschen är en heterogen bransch med allt ifrån stora sågverk och pappersmassatillverkare till små snickerier, specialiserade trävarutillverkare etc. I undersökningen har intervjuer skett med i huvudsak företag inom delbranschen trämanufaktur, det vill säga företag som förädlar träråvaran, exempelvis dörr-, fönster-, golv-, snickeri-, möbel- och hustillverkare. Inom denna delbransch finns många småföretag. Branschorganisationen Trä- och Möbelindustriförbundet (TMF)¹⁷ omfattar från och med den första januari 2004 hela den träförädlade industrin i Sverige och företräder cirka 800 medlemsföretag med över 26 000 anställda.

Branschen kännetecknas av en låg FoU-intensitet och företagen saknar ofta helt FoU-traditioner. De flesta små företagen säger sig inte ha kapacitet att bedriva eller ta till sig FoU-resultat i någon större omfattning.

3.3.2 Viktiga aktörer

Riksdagsledamöterna i näringsutskottet har flera gånger de senaste åren i motioner¹⁸ lyft fram vikten av skogsindustrin som basnäring och att det är av största vikt att förädlingsvärdet ökar inom den svenska träindustrin. Ett sätt att uppnå detta är att öka de statliga FoU-stöden och att utveckla ett nationellt träprogram.

I sin verksamhetsplan för 2003 – 2007 beskriver Vinnova ett flertal prioriterade insatser och däribland 18 olika tillväxtområden. Ett av dessa är Trämanufaktur, som definieras som de senare förädlingsleden mot byggnation och interiöra lösningar. Vinnova genomförde en innovationssystemstudie (IS-analys). Denna utgör nu grund för planeringen av Vinnovas kommande insatser inom området och underlag för diskussioner med andra intressenter inom området. Vinnova driver tillsammans med Invest in Sweden Agency (ISA) och Nutek klusterprogrammet VISANU. Inom ramen för programmet har ett projekt beviljats 600 000 kr (iWood). Syftet med iWood är att strategiskt arbeta med nya arbetsätt och ledarskap inom sektorn och branschen¹⁹.

Under 2004 publicerade Vinnova rapporten: Trämanufaktur – det systembrytande innovationssystemet, VA 2004:02. I denna tog man upp några viktiga faktorer för att utveckla trämanufakturmarknaden. De viktigaste var att stimulera byggandet av nya bostäder samt få fart på reparation, ombyggnad

¹⁷ www.traindustrin.org, samt Leif G Gustafsson, TMF

¹⁸ I bl a motionerna: 2002/03:N362, 2002/03:N269, 2002/03: MJ425 och bet. 2001/02:NU12, 2001/02:NU5

¹⁹ www.visanu.se

och tillbyggnad (ROT). En annan viktig faktor var att stödja att små företag ingår allianser och samverkar i kluster. Det krävs för att de ska kunna etablera stabil exportverksamhet samt för att kunna leverera till storföretagen som IKEA, Kinnarps, Hästens, Dux m fl.

Det är dock en splittrad bild som framträder när man granskar de viktiga aktörerna och de vanligaste stödformerna inom träbranschen. Vid sidan av Vinnovas relativt begränsade satsning finns Nutek vars träklusterprogram fördelade 16 mkr till 10 projekt med totalt ett 50-tal småföretag. Detta stöd är emellertid inte i första hand FoU-stöd utan syftar till att bilda nätverk, kluster och till att marknadsföra dessa.²⁰

Det viktigaste forskningsinstitutet SP-Träteck har inget anslag för egna FoU-projektmedel, men kan söka projektmedel från forskningsfinansiärer samt EU och inom ramen för dessa projekt kan småföretag ta del av FoU. SP-Träteck erbjuder också företag inom branschen olika tjänster och samarbeten mot avgift²¹. Regionala företagsstöd via Länsstyrelsen (EU) är vanligt förekommande i branschen, och omfattar inte sällan de små företagen. De bidrag som det här är frågan om är framför allt bidrag till investeringar i lokaler och maskiner och inte i första hand FoU-stöd.

Även de så kallade Industriella utvecklingscentra (IUC) fyller en funktion för branschens utvecklingsarbete. Det finns 19 regionala IUC i Sverige. Ägarförhållandena är olika, men oftast ägs de av medlemsföretagen och starka regionala aktörer. Sex av dem är inriktade på träbranschen. Via Nutek har de olika IUC-bolagen de senaste åren tillsammans erhållit ett finansiellt stöd på 30 miljoner för att ägna sig åt UPA-uppdraget. Det vill säga att:

bedriva en Uppsökande verksamhet i sin region med syftet att identifiera och initiera olika utvecklingsprojekt. I dessa projekt kan IUC stödja Produktutveckling och förstudier till Avknoppningar. I dessa projekt kan IUC medverka i finansieringen genom de ekonomiska resurser som UPA uppdraget medger.²²

3.3.3 Företagens och branschens syn på FoU

Flera företag pekar på en snabbt ökande konkurrens framför allt från de baltiska länderna. Branschen och några av företagen ser att nycklarna till tillväxt ligger i ökad produktivitet via innovationer, design och samverkan i nätverk.

Majoriteten av de 25 företag som intervjuats saknar kunskap om FoU-stöd och ser heller inget behov av FoU. Här utvecklar man sina produkter "efter eget huvud" och många av företagen ser andra viktigare behov som marknadsföring, affärsutveckling, inköp av maskiner samt inte minst behov av bra handläggarkontakter. I allmänhet uppfattades det som krångligt att söka stöd, inte minst från EU och några företag tyckte att "stöd är något man ska klara sig utan" – ibland även sådana företag som både sökt och fått stöd.

²⁰ www.nutek.se , samt Lennart Sandberg, Nutek

²¹ Göran Fahlén, SP-Träteck

²² www.iuctra.se

En av fördelarna med det statliga stödet som förmedlas av länsstyrelserna (eller Nutek) i form av regionala utvecklingsbidrag är att de av företagen uppfattas som enkla att söka och redovisa.

TMF är den branschorganisation som i huvudsak står bakom de företag vi har intervjuat. Leif G Gustafsson VD för TMF menar att de flesta företagen inom trämanufaktur är för små för att ägna sig åt FoU. FoU-insatser kan möjligen ske i samverkansprojekt med flera företag. Gustafsson ser flera utmaningar för trävarubranschen. För det första är det nödvändigt att öka inslaget av design för att bättre konkurrera med omvärlden. Ett annat viktigt forskningsområde är materialkompositer.

Gustafsson anser vidare att det är ett systemfel att konsulter som är bra på att söka bidrag kan samla några småföretag i ett projekt som sedan stöds av exempelvis Nuteks Träklusterprogram. Den typen av projekt utvecklar inte träindustrin. TMF menar att projekten måste komma från företagen själva och att en sådan koppling skulle stärkas om TMF tilläts att vara projektledare i projekt med statligt stöd.

3.4 Turism

3.4.1 Branschbeskrivning

Turism är en heterogen bransch eller snarare delar av många branscher, samtliga med liten FoU-tradition och många med låg kapacitet vad gäller att ta till sig FoU-kunskap. Turistnäringen är mycket betydelsefull för vissa regioner och är dessutom en utpräglad småföretagsbransch. Turismen omsätter ca 163,5 miljarder kronor årligen och utgör ca 2,63 % av Sveriges BNP. Sysselsättningen inom den svenska turistnäringen är ca 126 000 helårsverken.²³ Turism definieras enligt World Tourism Organization (WTO) som:

människors aktiviteter när de reser till och vistas på platser utanför sin vanliga omgivning för kortare tid än ett år för fritid, affärer eller andra syften.

Det innebär att delar av följande områden har delar av turism: logi, transport, måltider, handel, aktiviteter etc.

FoU-investeringar är ovanliga bland företag som arbetar med turism. Sett till hela FoU-perspektivet kan man konstatera att FoU i ett turistföretags perspektiv innebär insatser långt från grundforskning och närmare ett mycket konkret utvecklingsinriktat arbete. Detta utvecklingsarbete handlar oftast om att marknadsutveckla och marknadsföra sina tjänster. Under senare år har detta i många fall kommit att bli liktydigt med så kallad destinationsutveckling – där flera företag på ett och samma resmål går samman för en gemensam ”paketering” och marknadsföring av den aktuella orten. Det saknas idag i stor utsträckning FoU-insatser avpassade för branschen. Den verksamhet som finns är ofta utbildningar vid universitet och högskolor eller FoU-information

²³ www.regeringen.se

via forskningsinstitutet ETOUR. Vissa utvecklingsprojekt stöds även av Turistdelegationen.

3.4.2 Viktiga aktörer

Forskning om turism bedrivs vid flera universitet och högskolor. Forskningen är dock splittrad och det saknas en samlad större forskningsmiljö. Den forskning som bedrivs är heller inte alltid helt enkel att koppla samman med ett företags eller branschriktat utvecklingsarbete. I syfte att bättre skapa mer värde för turismföretagen inrättades forskningsinstitutet ETOUR vid Mitthögskolan i Östersund. ETOUR utvecklar kunskap om turism och resande, samt bidrar till turistnäringens utveckling och tillväxt främst i norra Sverige. Ett särskilt mål är att forskningsresultaten ska spridas vidare till turistnäringen.²⁴

Mellan åren 2002 och 2005 satsar staten genom Turistdelegationen 40,5 miljoner kronor i ”Innovationsprogrammet”²⁵. Målet med programmet är att:

- öka innovationskraften inom svensk turistnäring
- främja turismforskning

Sommaren 2003 var merparten av de dryga 40 miljonerna utbetalade eller in-tecknade i pågående projekt. Enskilda småföretag har inte haft möjlighet att söka bidrag från programmet, men några har tagit en indirekt del av stödet genom att delta i större projekt samt via kunskapsöverföring och information.

ETOUR och Turistdelegationen hör således till de viktigaste stödjande aktörerna. Avslutningsvis bör påpekas att turiststatistik är en viktig kunskapskälla för näringens utveckling. SCB, Turistrådet samt flera av de ovan nämnda aktörerna tar fram den statistiken.

3.4.3 Företagens och branschens syn på FoU

Branschen har blandad inställning till FoU. Många av de intervjuade företagen och bransch- och intresseorganisationer som exempelvis Föreningen Sverigeturism²⁶ menar att småföretagen inte har behov av FoU. Det finns andra och mer prioriterade områden på agendan. Marknadsföring är ofta det centrala. Småföretagen har möjligtvis behov av lättillgänglig statistik. Rese- och Turistindustrins Samarbetsorganisation (RTS) däremot, har på initiativ tillsammans med Näringsdepartementet tagit fram: Framtidsprogrammet – Strategier för tillväxt i den svenska rese- och turistindustrin²⁷. Framtidsprogrammets övergripande mål är att främja turistnäringens tillväxt, och forskning tillhör ett av fem utpekade utvecklingsområden.

Väldigt få av de intervjuade företagen ägnade sig åt FoU. Deras prioriteringar när det gällde utveckling av sina tjänster var istället att lära sig genom

²⁴ www.etour.se

²⁵ www.tourist.se

²⁶ Jan Rencke, Föreningen Sverigeturism

²⁷ www.rese-turistindustrin.se samt Christina Wennmark, Svenska Resebyråföreningen och Jan Lundin, Rese- och Turistindustrin i Sverige

kunderna, att omvärldsbevaka, att marknadsföra sig bättre och att strategiskt samverka med andra företag inom regionen.

Att lyssna på kunderna ses generellt som den kanske viktigaste "överlevnadsfaktorn" i branschen. Utvecklingen drivs i stor utsträckning av de som bäst förmår att lyssna till sina kunder, säger flera av de intervjuade företagen. Att bevaka utvecklingen i omvärlden är en annan faktor som ofta nämns i intervjuerna. Detta sker ofta relativt osystematiskt, men de få aktörer som finns spelar ändå en viss roll i sammanhanget. Marknadsföringsarbetet hör till turistföretagens stora utmaning. Marknadsföring kostar pengar och att få finansiering är ett vanligt förekommande problem inom näringen. Ett skäl till detta är att de erbjuder tjänster och inte produkter. Tjänsterna finns ofta i huvudet på en entreprenör och kan inte värderas och användas som säkerhet på samma sätt som t ex en produkt med patentskydd vid banklån²⁸. Ett av företagen uttryckte sig:

Vi tjänsteföretag har andra nyckeltal och har svårt att visa att det är en vettig investering för banker och andra som ger stöd.

3.5 Övriga aspekter

3.5.1 Administrativa aspekter

Hur ser då de små företagen på stödet, dess funktion och anpassning till de små företagens särskilda förutsättningar och behov? Flertalet av de intervjuade företagen upplevde att de inte hade tid att sätta sig in i "stöddjungeln" och att det var "krångligt att söka stöd", inte minst gällde detta stöd från EU. Det är tydligt att det handlar om att lära sig bevaka och söka stöd. Ett företag poängterade att en av delägarna var särskilt "duktig på att skriva affärsplaner, ansökningar och att presentera företaget för finansärer". Samma företag hade sökt minst 30 olika typer av företagsstöd under de senaste två åren, och erhållit nästan lika många stöd.

Flera företag, både de i branscher med FoU-tradition och de i de branscher som saknar sådan, uttryckte en önskan om enklare organisation av de statliga stöden. Fortfarande finns det alltför många myndigheter och aktörer med snarlika och överlappande uppdrag. Det kan också vara svårt för företagen att avgöra hur staten har kategoriserat det behov som företaget uppfattar sig att ha. En önskan om att sammanföra flera kategorier av stöd hos en och samma aktör kan därför spåras i de flesta av intervjuvaren.

3.5.2 Jämställdhetsaspekter

Bland de 100 företagare som intervjuats i den kortare telefonintervjun hade sex företag kvinnliga ägare, 29 manliga ägare och 65 hade blandat ägande (t.ex. andra företag, flera aktieägare etc). Kvinnliga VD:ar fanns framför allt bland de företag med kvinnliga ägare där samtliga företag också drevs av en

²⁸ Göran Granhed, Sveriges Hotell- och Restaurangföretagare

kvinnlig VD. Endast ett av företagen med manliga ägare drevs av en kvinna och fem företag i kategorin blandat ägande.

Vi har dock inte kunnat se några systematiska skillnader vad gäller ägarskap och vd-skap i förhållande till företagens syn på FoU-investeringar eller åtkomsten av statliga FoU-insatser. Gemensamt för intervjuvarerna är visserligen att de betonar betydelsen av personliga kontakter mellan handläggare på myndigheten och de sökande vid företagen. Inte i några fall har dock de intervjuade kvinnliga företagsledarna eller dem med kvinnliga ägare menat att detta varit till deras nackdel. I något fall har däremot hävdats att det kan vara en fördel att vara kvinnlig företagare i en bransch i övrigt dominerad av män.

3.5.3 Regionala aspekter

Det finns stora regionala skillnader mellan de fyra branscherna. Bio-/medicinteknikföretagen finns så gott som alltid i närheten av de stora universiteten. De är också i allmänhet avknoppade därifrån. De flesta energiföretagen finns i samma regioner. Trävaruföretagen och turistföretagen finns däremot mer utspridda i landet, ofta i närheten av de naturtillgångar de förädlar eller exploaterar. Flera av företagen tycker att det är viktigt med goda kontakter med handläggare och de som har sitt säte i de norra regionerna upplever i några fall att Stockholm och Vinnova är långt borta. Närheten förefaller vara viktig ur flera perspektiv. För många företag i de norra regionerna spelar de lokala universiteten och högskolorna en viktig roll. Vidare är Länsstyrelserna en viktig aktör när det gäller statligt stöd. Företagen vänder sig gärna till länsstyrelsen, som är nära och där man kanske är bekant med handläggaren sen tidigare. Detta verkar gälla även för stöd som kanske bäst skulle kunna beskrivas som FoU-stöd och där andra stödgivare skulle kanske vara mer lämpliga.

4 Slutsatser och diskussion

De fyra branscher som ingått i studien är sinsemellan väldigt olika, bland annat vad gäller deras relationer till forsknings- och utvecklingsarbete. Vi har dock valt att dela in branscherna efter sådana med FoU-traditioner och sådana som saknar detta. Med denna indelning följer också en indelning i sådana branscher som är mer respektive mindre FoU-intensiva.

Till kategorin branscher med FoU-tradition räknas bio-/medicinteknikbranschen och energibranschen. Till den andra kategorin räknas trävarubranschen och turistbranschen.

Viktigt att notera är att det finns stora skillnader mellan företagen såväl mellan energi- och bio-/medicinteknikbranscherna som inom dessa branscher. Detsamma gäller för branscherna utan FoU-tradition.

Genomgången av flöden och resurser har visat att de små företagen inte automatiskt får del av statens FoU-investeringar. Många små företag ser sina kunder – ofta som underleverantörer till stora företag – som sin viktigaste länk till forsknings- och utvecklingsarbete. Samtidigt är det ur det lilla företags perspektiv nödvändigt att bedriva ett utvecklingsarbete frikopplat från den enskilda större kunden för att sprida risker och säkra långsiktig utveckling av verksamheten.

Undersökningen visar också att ingen av de stora FoU-finansierande aktörerna har någon särskild uppmärksamhet riktad mot de små företagen. Små företag får del av resurserna inom ramen för satsningar med andra fokus än just företagsstorlek. Genomgången visar ändå att både exempelvis Vinnova och Energimyndigheten i stor utsträckning stödjer även de minsta företagens FoU.

Den kanske viktigaste slutsatsen blir att det inte finns *en* samlad bild vare sig av de små företagens behov av FoU eller av deras uppfattning av hur väl dagens statliga FoU uppfyller dessa behov. Det framgår dock att staten har en roll att fylla även framöver i anslutning till dessa företags åtkomst av forskning och utveckling. Denna roll ser dock troligen olika ut i de olika branscherna.

En annan generell slutsats är att politiken ur de små företagens perspektiv framstår som alltför segmenterad och sektoriserad. Företagen har inte specifikt behov av forskningsinsatser ena dagen och allmän affärsrådgivning nästa dag och kompetensutveckling för personalen en tredje dag. Inte heller ser företagen något mervärde i att det är olika aktörer att vända sig till för råd och stöd i dessa avseenden. De offentliga aktörerna bland vad som ofta kallas företagens vänner är som omvittnat oerhört många och med ibland snarlika uppgifter. Genom Vinnovas etablering 2001 kom statens insatser för företagen att tydligare än tidigare indelas i företagsutveckling (för vilket Nutek och Almi skulle svara) och forskning och utveckling (för vilket Vinnova skulle svara).

I denna undersökning har de undersökta företagens behov snarast pekat i riktning mot att det behövs ett mer samlat statligt grepp på företagssektorn och på de små företagens behov.

Företagandets regelverk och ramvillkor är i många fall centralt för forskning och utveckling. Forskning och utveckling är för andra oerhört nära förknippat med kompetensförsörjning och i flera fall med grundforskning och utbildning. I ytterligare andra fall är forskning och utveckling närmast liktydigt med affärsrådgivning eller med marknadsföring. På samma sätt finns bland statens myndigheter en uppdelning mellan företag med behov av forskning och företag utan sådana behov.

Slutsatsen blir därför att politiken i högre grad borde utgå från företagens behov. Ansvarsfördelningen mellan myndigheter skulle i högre grad kunna utgå från företagens samlade behov. Likaså borde statens insatser utgå från frågan huruvida det finns behov som inte kan fyllas med hjälp av marknadens aktörer och om den statliga insatsen kan förväntas ge en samhällsekonomisk vinst. Detta är inte detsamma som att statens insatser koncentreras till exempelvis högteknologisk forskning och utveckling.

För att bättre svara mot de små företagens behov borde statens innovationspolitik därför i större utsträckning än idag samordnas i kluster av branscher, där en samlad behandling av regler och ramvillkor, grundforskning, tillämpad forskning och utveckling, övriga kapitalförsörjningsfrågor, affärsutveckling samt andra insatser kan ske. En viktig aspekt av detta är att insatserna i en del i kedjan påverkar behovet av insatser i en annan del i kedjan. Så kan exempelvis förändrade regelverk skapa möjligheter för uppkomsten av en privat riskkapitalmarknad.

Med en sådan klusterbaserad innovationspolitik skapas också möjligheten att koncentrera insatserna ytterligare jämfört med idag. En genomgående slutsats från företagsintervjuerna var just bristen på koncentration, alltför många får allt för lite stöd till FoU. Detta behov av ökad koncentration återfanns i samtliga branscher men var kanske allra tydligast inom träbranschen, samtidigt som konsekvenserna kanske blir som störst inom bio-/medicinteknik- eller energibranscherna.

4.1 Bio-/medicinteknik

Bio-/medicinteknikområdet skiljer sig från de övriga områdena framför allt genom att här finns en privat och aktiv riskkapitalmarknad. Det privata riskkapitalet är dock koncentrerat till några få delområden av branschen, liksom det även har en tydlig geografisk koncentration. Kännetecknande för branschen är också dess starka beroende av forskningen och utbildningen vid de stora universiteten. Genomgående i företagsintervjuerna återkommer därför behovet av att satsa mer på grundforskningen inom dessa områden. Företagens FoU-arbete är i hög grad direkt beroende av universitetens grundforsk-

ning, och indirekt genom att en stark grundforskning i dessa miljöer utgör rekryteringsbasen för företagen.

Staten har koncentrerat sina satsningar till de tidigaste skedena i en kommersialiseringsprocess. Företagen verkar dock eniga om att de investerade resurserna är alltför små och att gapet mellan det tidiga statliga såddkapitalet och de privata riskkapitalisterna allt för stort.

4.2 Energiområdet

Dessa företag upplever sig ha två huvudsakliga problem, nämligen bristen på kapital i form av stöd till forskning och utveckling och en avsaknad av långsiktigt tydliga regler och villkor för branschen och för kommersialiseringen av dess produkter. Slutsatserna från studien understryker betydelsen av bägge dessa frågor, och vi vill betona att de hänger ihop.

Vi välkomnar därför en satsning på att utveckla långsiktiga och stabila regler för energiområdet, gärna med grundläggande principer överenskomna över de så kallade blockgränserna. Parallellt med ett sådant arbete bör ske en översyn av energiforskningen i syfte att ytterligare koncentrera denna. Spretigheten inom ramen för det nuvarande energiforskningsprogrammet är inte av godo för att åstadkomma detta.

När det gäller neddragningen av energimyndighetens FoU-stöd är det enligt vår bedömning helt nödvändigt att denna kombineras med en koncentration av verksamheten. Företagens problem är inte primärt att få tillgång till stöd, utan snarare att få tillgång till stöd som på sikt också bidrar till en kommersialisering av idéer och produkter. Vi förordar därför att staten på basen av ett stabilare regelverk och en koncentrerad forskningsverksamhet samlar de statliga FoU-resurserna i syfte att på sikt bygga upp en privat riskkapitalmarknad. Detta kan göras genom att pengarna investeras i någon form av fond, som sedan kan användas för att komplettera ett privat riskkapital. Flera av företagen kan, med stöd av stabilare regler klara sin kapitalförsörjning på den ordinarie kapitalmarknaden, men för de med mer långsiktiga forsknings- och utvecklingsbehov krävs även FoU-kapital. Det är vår bedömning att många av företagen inom branschen skulle kunna få detta behov tillgodosatt av aktörer på marknaden genom en aktiv satsning från statens sida på att stödja uppbyggnaden av en sådan marknad.

4.3 Trävaruindustrin

Satsningen på det så kallade trävaruprogrammet i Vinnovas regi lovar gott, men mer behöver sannolikt göras. Företagen inom branschen har behov av FoU som de i många avseenden själva inte identifierar. En snabbt ökande konkurrens på de enklare standardprodukterna kommer att kräva en både snabb och långsiktig utveckling av produkter och marknader för att de svenska företagen ska överleva i Sverige. Det är vidare inte säkert att den produk-

tion som idag finns i Sverige är den som ska finnas här framöver. Detta är ett dilemma inte minst för regionala aktörer som också har att se till regionala och ofta kortsiktiga sysselsättningsmål. De regionala stöden måste därför kompletteras med ett mer branschriktat framtidsperspektiv.

Forskningen inom träområdet är också splittrad och utgår i stor utsträckning från ett materialperspektiv. Ett alternativt synsätt, som också kan ligga till grund för en mer integrerad syn på branschen och dess behov vore att utgå från marknaden och marknadspotentialen. Hur ser utvecklingen i de framtida marknaderna ut? Var finns de framtida marknaderna? Vilken konkurrens kommer vi att möta på dessa marknader? Vad krävs av träföretagen för att kunna leverera till och växa på dessa marknader? Och så vidare.

Från detta perspektiv bör forskningen koncentreras till några få framtida utvecklingsmarknader. Forskningen bör kopplas samman med ett produktionsnära utvecklingsarbete i samband med viktiga företag inom branschen. En viktig fråga här är kravet på en nationell samsyn för att få tillräcklig kraft i det forsknings- och utvecklingsarbete som krävs. I detta syfte är det viktigt att få med länsstyrelserna i ett sådant arbete. Länsstyrelserna utgör genom fördelningen av det regionala utvecklingsbidraget och med pengar från EG:s strukturfonder en av de viktigaste finansörerna bakom branschens investeringar. Dessa medel bör, via exempelvis samverkan genom de regionala strukturfondsprogrammen, koncentreras och kopplas till ett marknadsinriktat nationellt program för forskning och utveckling inom trävarubranschen.

4.4 Turism

Turismnäringen liknar på många sätt den detaljhandel som många forskare idag menar svarar för merparten av produktivitetsutvecklingen i den amerikanska ekonomin. Den är heterogen, den kräver samtidighet vad gäller produktion och konsumtion och den rymmer sannolikt stora utvecklingspotentialer genom att utnyttja modern teknik och genom att paketera och konceptualisera de produkter som saluförs.

Inom turism saknar FoU idag betydelse. Företagen upplever sig istället främst fyra källor för sitt utvecklingsarbete:

- Lära genom kund
- Omvärldsbevakning
- Marknadsföring
- Strategisk samverkan

Utvecklingen av nya och bättre ”turistprodukter” sker framför allt genom samverkan och genom en samlad marknadsföring. Vidare finns behov av en samlad kvalitetsutveckling, där standarder och normer kan vara betydelsefulla. Dessa delar är sannolikt kärnan i branschens framtida utvecklingsarbete.

Vår poäng är dock att turistnäringen inte är unik, utan istället kan ses som ett exempel på många tjänstenäringars behov av utveckling. Då turistbran-

schen identifierats som en statlig angelägenhet genom exempelvis turistrådets och turistdelegationens insatser skulle denna bransch kunna fungera som en pilotbransch för att utveckla tjänstenäringarnas FoU. Samtidigt kan tillräcklig tyngd skapas åt olika delar av FoU-arbetet genom att det kan vara tillämpligt på flera olika branscher.

Här liksom i övriga branscher är det då viktigt att koppla ihop de olika leden: forskning, forskning och utveckling, andra typer av stöd samt företagen själva. Vi förordar därför att ett nationellt program för tjänstenäringarnas FoU-verksamhet – gärna med turism som första sektor – utreds. Programmet kan samordnas genom Vinnova, men bör länkas till någon av de starkare forskningsmiljöer som finns inom området. ETOUR är i det sammanhanget en intressant aktör som skulle kunna ges tydligare uppdrag att länka samman forskning med företagens utvecklingsarbete.

Källförteckning

Skriftliga källor (i ordningsföljd)

- Näringsutskottet, sammanträdesprotokoll, 2003-06-11
- Näringsutskottet, Uppdrag till utredningstjänsten – Forskningsstöd till företag, 2003-06-11
- Statliga stöd till forskning och utveckling i företag – en förstudie. Riksdagens utredningstjänst, 2003. Dnr 2003:1193
- Forsknings- och utvecklingsstöd till små och medelstora företag – En kompletterande översikt våren 2004, Riksdagens Utredningstjänst
- Forsknings- och utvecklingsstöd till små och medelstora företag – Ett förslag till huvudstudie, Riksdagens Utredningstjänst 2004, Dnr. 180-3941-03/04
- Kartläggning av aktörer i det svenska innovationssystemet, ITPS A2004:020
- Forskning och utveckling inom de mest FoU-intensiva branscherna år 2002, SCB på uppdrag av Vinnova 2003
- LångEn-utredningen, SOU 2002:17
- Näringsutskottet motioner: 2002/03:N362, 2002/03:N269, 2002/03:MI425 och bet. 2001/02:NU12, 2001/02:NU5

Muntliga källor (i ordningsföljd)

- Hans Nyctelius, SwedenBio
- Lars Tegnér, Energimyndigheten:
- Leif Gustafsson, TMF
- Lennart Sandberg, Nutek
- Göran Fahlén, SP-Trätec
- Jan Rencke, Föreningen Sverigeturism
- Christina Wennmark, Svenska Resebyråföreningen
- Jan Lundin, Rese- och Turistindustrin i Sverige
- Göran Granhed, Sveriges Hotell- och Restaurangföretagare

Förutom de muntliga källorna som har hänvisats till ovan har samtal förts med en mängd andra personer. Här nämns några av dem:

- Vinnova: Ann-Louise Persson, Göran Yström, Staffan Hjort, Eva Esping, Helena Målerin, Gunnel Dreborg, Sven Gunnar Edlund, Lars Wärngård, Göran Marklund, Thomas Liljemark, Tomas Aronsson m fl.
- Energimyndigheten: Maria Hugosson
- Turistdelegationen: Agneta Florin, Olle Melander
- ETOUR: Bo Svensson, Maj-Britt Hansson
- ALMI: Lennart Augustinius
- Nutek: Bo Stenviken, Stig Wassgren, Jana Wahlberg

- Svenska Solenergiföreningen: Staffan Bengtsson och Lars André
- Ireco Holding AB: Sonja Björkén
- Svenskt Gastekniskt Center AB: Johan Rietz
- Linköpings Universitet: Staffan Brege
- KK-Stiftelsen: Birgitta Andersson, Eva Högström
- STFI-Packforsk: Gunilla Kamlin
- Skogsindustrierna: Jan Lagerström
- Länsstyrelsen Västerbottens län: Jan Erik Lundström
- SP-Trätec: Jan-Olof Johansson
- IUC Trä i Västerbotten AB: Örjan Kallin

WWW källor (i ordningsföljd)

- www.vinnova.se
- www.swedenbio.com
- www.stem.se
- www.trainindustrin.org
- www.visanu.se
- www.nutek.se
- www.iuctra.se
- www.regeringen.se
- www.etour.se
- www.tourist.se
- www.rese-turistindustrin.se

Förutom de www-källor som har hänvisats till ovan har en mängd andra hemsidor granskats. Här är några av dem:

- www.almi.se
- www.tratek.se
- www.iuc.se
- www.lansstyrelsen.se
- www.industrifonden.se
- www.kks.se
- www.vr.se
- www.mistra.org
- www.formas.se
- www.eufou.se
- www.eureka.se

Övriga källor

- MMPartners Företagsdatabas

Bilagor

Kortintervju

Bakgrundsfakta som i huvudsak hämtas från företagsdatabas:

- Företagsnamn?
- Kontaktperson/VD?
- Bransch/SNI-kod?
- Huvudkontor/stad/region?
- Vilket år startade företaget?
- Antal anställda?
- Företagets omsättning?

1. Vem eller vilka äger företaget?

2. Vilken är företagets huvudsakliga verksamhet?

3. Vad har företaget för behov av FoU?

- Grundforskning
- Tillämpad forskning
- Utveckling

4. Bedriver företaget egen FoU?

- Hur stor i förhållande till omsättningen?
- Sker FoU-samverkan med andra aktörer?

5. Har företaget sökt eller tagit del av statligt FoU-stöd under de senaste tre åren?

- Avslag?

6. Har företaget fått eller tagit del av statligt FoU-stöd under de tre senaste åren?

- Varifrån?
- Typ av stöd (finansiellt – icke finansiellt)?
- Hur stort stöd (omfattningen)?
- Vad skulle stödet användas till?

7. Kan du ge exempel på statligt FoU-stöd som företaget saknar?

8. Övriga synpunkter?

Tack för din medverkan!

Djupintervju

Bakgrundsfakta som i huvudsak hämtas från företagsdatabas:

- Företagsnamn?
- Kontaktperson/VD?
- Bransch/SNI-kod?
- Huvudkontor/stad/region?
- Vilket år startade företaget?
- Antal anställda?
- Företagets omsättning?

1. Vem eller vilka äger företaget?

2. Vilken är företagets huvudsakliga verksamhet?

3. Vad har företaget för behov av FoU?

- Grundforskning
- Tillämpad forskning
- Utveckling

4. Bedriver företaget egen FoU?

- Om, nej => Varför inte?
- Om ja, vilken typ av FoU?

5. Hur mycket resurser satsar företaget på FoU (i förhållande till omsättningen, %)?

6. Sker företagets egna FoU i samverkan med något annat företag?

- Nej
- Ja, med kund
- Ja, med leverantör
- Ja, med konkurrent
- Ja, med andra småföretag
- Annat

7. Har du i frågor om FoU haft kontakt med:

- Högskola/universitet?
- Forskningsinstitut?
- Statlig myndighet?
- Annan aktör?

8. Vad var syftet med kontakten?

9. Känner du till några statliga direkta eller indirekta FoU-stöd?

- Nej
- Ja, nämligen...

10. Vet du var du ska vända dig om du ska söka eller ta del av statligt FoU-stöd?**11. Vet du var du ska vända dig om du ska söka eller ta del av FoU-stöd från EU-program?****12. Upplever du att företaget har tillgång till statligt FoU-stöd? (Eller kunskap om hur man ska göra för att ta del av FoU-resultat)****13. Upplever du att företaget har tillgång till de FoU-stöd som företaget har behov av?****14. Har företaget sökt och beviljats FoU-stöd eller på annat sätt tagit del av FoU under de tre senaste åren? (både ja och nej svar är möjligt)**

- Om nej, varför inte?
- Ansökan beviljades inte
- Avstod i samråd med handläggare
- Struntade i att söka för att det är krångligt och tidskrävande
- Har inget behov av FoU
- Har inte tänkt på det
- Annat
- **Om ja, vilket år och vilken typ av stöd?** (Om flera, beskriv den senaste)
- År.....
- Finansiellt stöd i form av bidrag, villkorslån, etc.
- Ej finansiellt stöd i form av utbildning, information, deltagande i projekt, etc.

15. Varifrån kom stödet?**16. Hur var bemötandet från stödgivaren?****17. Hur många gånger har stöd sökts under de tre senaste åren?**

- Antal avslag
- Antal beviljade stöd

18. Hur var det senaste gången du tog del av FoU eller sökte FoU-stöd?

(lätt/smidigt – svårt/krångligt)

19. Vad har det senaste sökta FoU-stödet använts till?**20. Uppfyllede det senaste sökta FoU-stödet företagets behov?**

- 21. Hur stor del av projektets totala kostnad bestod det senaste sökta FoU-stödet av (i %)?**
- 22. Söktes det senaste stödet till företagets första inledande produkt/tjänst eller hade företaget sedan tidigare andra produkter/tjänster?**
- 23. Krävdes en redovisning till bidragsgivaren av hur stödet använts för det senaste sökta FoU-stödet? (Hur var redovisningen? lätt-svår)**
- 24. Hur har det gått för det senaste sökta FoU-stödda projektet?**
- 25. Hur tror du att det senaste stödda projektet ser ut om 5-10 år och vilken betydelse tror du att det kommer att ha för företaget?**
- 26. Hur tror du att företaget ser ut om 5-10 år jämfört med idag? (antal anställda)**
- 27. Känner du till att det skedde en myndighetsförändring 2001, bland aktörerna som förmedlar statligt FoU-stöd? (Vinnova /Nutek)**
- 28. Har denna förändring påverkat dina möjligheter att ta del av det statliga FoU-stödet?**
- 29. Hur viktigt har FoU-stödet varit för ditt företag? (Gradera från 0=Oviktigt till 10=Helt avgörande)**
- 30. Hur viktigt för ditt företag tror du att det skulle ha varit om stöden fungerat optimalt? (Gradera från 0=Oviktigt till 10=Helt avgörande)**
- 31. Har du ett förslag på förändringar i det statliga stödsystemet av FoU till småföretag, framför allt till de minsta företagen?**
- 32. Övriga kommentarer?**

Tack för din medverkan!

2004/05:RFR1 TRAFIKUTSKOTTET
Transportforskning i en föränderlig värld